

Neposredna dostupnost prirodnih resursa oduvek je određivala sudbinu ljudskih zajednica, a velike naseobine nastajale su i prosperirale posebno blizu izvora vode. Nestanak ili ograničavanje pristupa pitkoj vodi na nekom području donosi bolest, bedu, sukobe i prinudne migracije. Ovo se posebno odnosi na ugrožene grupe i niže slojeve društva koji višestruko stradaju usled nedostatka elementarnih resursa kao što je voda - direktno im se smanjuje kvalitet života i najviše ih ugrožavaju sukobi oko nedostatka resursa. Voda je osnovni sastojak ljudskog organizma i čini preko 60% naše telesne mase, svakoj živoj ćeliji u telu je voda potrebna za funkcionisanje. Kada je pristup pitkoj vodi i sanitarnoj infrastrukturi prepoznat kao osnovna potreba, sredinom prošlog veka postao je predmet međunarodnih deklaracija o ljudskim pravima. Međutim, u kontekstu sve većeg zagađenja, u svetu kapitalizma i robne proizvodnje, voda predstavlja robu bez premca prema broju konzumenata, te pritisci da se i ona nađe na tržištu postaju sve veći.

U Justinijanovom zborniku koji se smatra zbirkom celokupnog rimskog prava, u delu o vlasništvu nad vodnim resursima kaže se: „Po zakonu prirode, sledeće stvari pripadaju čovečanstvu - vazduh, tekuća voda, more, kao i obala mora.” Postoje naznake da je stari Rim postao centar antičke civilizacije zahvaljujući dobrom planiranju i svojim monumentalnim akvaduktima i kanalizacijom, koji u Rimu prvi put u istoriji ulaze u masovnu upotrebu. Postoji priča da je Rim bio tako dobro opskrbljen vodom da je mogao da zadovolji sve potrebe svog stanovništva, preko 1.200 javnih fontana i još preko 100 javnih kupatila, i da bi na kraju ostalo dovoljno vode da se napuni Koloseum. Arheolozi lako mogu da protumače veličinu i važnost antičkih gradova prema veličini njihovih akvadukta. Nestanak sistema akvadukta, delimično zbog ratnih razaranja, a mnogo više zbog dugotrajnog neodržavanja, sveo je Rim od milionskog grada na mesto od 30.000 stanovnika u mračnom srednjem veku. U Srbiji je na svetski Dan voda ove godine odjeknulo istraživanje organizacije „Balkan investigate report network - BIRN” koje obaveštava najširu javnost da oko 923.000 ljudi na području panonskog basena (Srbija, Hrvatska i Mađarska) pije vodu sa nivoom arsena znatno višim od dozvoljenog. Najkritičnija situacija je u Vojvodini gde je u 102 naselja u direktnoj opasnosti ukupna populacija od oko 653.000 ljudi jer koncentracija arsena u vodi svakodnevno prelazi dozvoljeni nivo od 10 µg/L. Dodatni problem predstavljaju dotrajali sistemi vodosnabdevanja, često sa azbestnim i olovnim cevima. Uprkos povišenoj koncentraciji toksičnog arsena, u mnogim jedinicama lokalne samouprave voda iz vodovoda nije proglašena neupotrebljivom za piće ili je to učinjeno tek negde na marginama komunalne internet prezentacije. Stanovnici su veoma slabo alarmirani i upućeni u problem koji se tiče njihovog zdravlja, a nije im ni svugde obezbeđena ispravna voda u vidu cisterni ili javnih česmi.

U Zrenjaninu je zabrana korišćenja vode za piće na snazi od 2004. godine. Gradsko rukovodstvo godinama je obećavalo kako će uz pomoć privatnog investitora napraviti fabriku za prečišćavanje pijaće vode, uveden je čak i video prenos napretka radova. I taman kad su se građani Zrenjanina ponadali da će iz njihovih slavina poteći čista voda, otkrivena je afera. Ugovor koji je potpisan sa konzorcijumima Sinertek i Grupo Zilio štetan je po javni interes, jer se grad obavezao da otkupljuje veću količinu vode nego što je realno potrebno. Sam ugovor je nevalidan pošto je po zakonu (još uvek) zabranjeno da kompanija u privatnom vlasništvu obavlja delatnost distribucije vode. Trenutno je u toku sudski spor, gde privatni konzorcijum potražuje da se naplati izgubljeni profit zbog nefunkcionisanja fabrike. U ugovoru se krije još jednu zamku - dokle god sudski postupak ne bude završen, grad Zrenjanin neće moći da otvara nijednu drugu sličnu fabriku, što prolongira period kada će Zrenjaninci dobiti čistu pijaću vodu. Najkritičnija situacija je u Vojvodini gde je u 102 naselja u direktnoj opasnosti ukupna populacija od oko 653.000 ljudi jer koncentracija arsena u vodi svakodnevno prelazi dozvoljeni nivo od 10 µg/L. Prilikom posete Zrenjaninu, premijerka Srbije Ana Brnabić dala je izjavu da grad treba da preuzme pogon od privatnih investitora, ali ne zna se koliko dugo bi to moglo da potraje. Početkom marta u pojedinim zrenjaninskim medijima pojavila se informacija da bi Zrenjanin ubrzo trebalo da dobije ispravnu pijaću vodu, jer su Vlada Srbije i privatni investitor postigli dogovor o preuzimanju postrojenja. Cena preuzimanja još nije poznata ali se nagađa da iznosi približno osam miliona evra. Stanovnici Zrenjanina još čekaju da vide šta će se dogoditi sa računima ako i kada pogon za prečišćavanje počne da radi.

Žedni preko privatizovane vode

Kada pogledamo brojke u aktuelnom društvenom kontekstu, loš kvalitet vode prati i povećava socijalne razlike, oni sa višim primanjima jednostavno se okreću flaširanoj vodi. Oni sa nižim primanjima ili bez primanja, sa manje obrazovanja i mogućnosti za migraciju, ostaju primorani da konzumiraju zagađenu vodu sa arsenom, koji se godinama taloži u njihovom organizmu. Maligna oboljenja koja naučno dokazano izazivaju arsen i azbest, ukidaju ikakve šanse siromašnijih za vertikalnu društvenu mobilnost, a često i za golo preživljavanje. Broj onih koji ne mogu sebi da priušte svakodnevno flaširanu vodu daleko je veći od onih koji mogu, prosečna plata u „malim“ opštinama često ne prelazi 300 evra mesečno, što ne dozvoljava „luksuz“ flaširane pijaće vode za koji je potrebno izdvojiti čak jednu desetinu takve plate. Ako odemo korak dalje, sva ta flaširana voda je pristigla na rafove trgovina iz nekog prirodnog izvora za koji je neka vlast u nekom trenutku odlučila da izda dozvolu za koncesiju i ozakoni logiku profita prema osnovnoj ljudskoj potrebi (i pravu?). Za Zrenjanin, ali i mnoge druge opštine u Srbiji, spas se očekuje da doteče iz privatnih

izvora finansiranja. Usled dotrajalosti javne vodne infrastrukture i potrebe za novim ulaganjem, sve češće se kao razvojni model zagovaraju i usvajaju javno-privatna partnerstva. Ovakva partnerstva trebalo bi da osnaže kapacitete javnog partnera uz priliv investicija privatnog partnera. U stvarnosti se dešava posve obrnuto - javni partner snosi troškove koji se socijalizuju, to jest prenose na građane, dok se profit privatnom partneru osigurava kroz sigurne ugovore, gde je dogovorena cena i količina vode koju javni partner mora da otkupi. Javno-privatna partnerstva posebno se preporučuju manjim i nerazvijenim opštinama kao model za razvijanje kapaciteta. Problem se javlja zato što privatni investitori nisu zainteresovani da ulaze u infrastrukturne i komunalne poslove u opštinama gde su profitne stope niske ili negativne. Kod JPP u malim i manje razvijenim opštinama, mogućnost za korupciju, zloupotrebu i narušavanje javnog interesa je povećana. Ni slab ili gotovo nepostojeći civilni sektor ne bi mogao da prati proces „poštene“ privatizacije, obaveštava i uzbunjuje javnost u slučajevima neregularnosti. To pokazuje i pomenuto istraživanje BIRN-a - zbog korupcije i nepotizma pri otvaranju lokalnih fabrika vode, Mađarska je odlučila da ovu delatnost ipak vrati pod okrilje države i javnog sektora.

No, ni ovakvi bliski poučni primeri ne sprečavaju vlast u Srbiji da gradi strategiju upravo u pravcu mikrosistema i da lagano priprema javnost za bezalternativnost privatnog kapitala u uslugama vodosnabdevanja. U celokupnoj ponudi komunalnih delatnosti koje bi mogle da preuzmu, privatne firme pokazuju najviše interesovanja za vodosnabdevanje, i to nije bez razloga. Sistem naplate je ubedljivo najveći, Strategija upravljanja vodama Republike Srbije ističe „neodrživost socijalne cene vode“, a kao jedno od rešenja, umesto dugoročnih investicija i javnih radova, predlaže se ažurnija naplata. Iz ovoga je jasno da se računa da postoji politički prostor za povećanje cene koju bi snosila domaćinstva kao krajnji korisnici usluga vodosnabdevanja - ako uopšte budu te sreće da spadaju u profitabilne lokacije, jer im u suprotnom preči zaobilazanje investicija i usluga u širokom luku. U najboljem slučaju, država bi radi dobrobiti građana morala da preuzme vodosnabdevanje takvih neprofitabilnih mesta, izlažući javni budžet i građane gubicima ili zaduživanju, dok za to vreme privatna komunalna preduzeća ubiraju profit, likujući nad „neefikasnim javnim sektorom“.

Ovakva moderna privatizacija sistema vodosnabdevanja pokrenuta je još osamdesetih godina, i dolazi na krilima pobede neoliberalizma. Nedugo nakon dolaska Margaret Tačer na vlast u Velikoj Britaniji, veliki deo sistema vodosnabdevanja biva privatizovan. Francuska je sledila isti primer, pa je u međuvremenu pretekla Veliku Britaniju i postala država sa najvećom stopom privatizacije vodoprivrednih usluga u svetu. Devedesete prati veliki talas privatizacija usluga vodosnabdevanja od Argentine do Manile; u tom periodu sisteme vodosnabdevanja privatizovali su i gradovi u našem regionu (Budimpešta, Sofija). Uprkos

razlikama u modelima privatizacije, posledice prate gotovo istovetni obrazac. Došlo je do porasta cene, kvalitet usluge nije povećan, čak je u pojedinim slučajevima opao, dok su dugoročne investicije u izgradnju i obnovu sistema vodosnabdevanja izostale.

Nakon što su se posledice privatizacije pokazale kao katastrofalne, sve više gradova rekomunalizuje svoje vodovodne sisteme. Pojedini gradovi kao Pariz morali su sačekati da štetni ugovor istekne da bi povratili snabdevanje vodom u javni sektor. Već prve godine po rekomunalizaciji uspeli su da uštede trideset pet miliona evra uz smanjenje cene vode od 8%. Berlin je nakon višegodišnje javne kampanje otkupljivao deo po deo svog vodovoda uz plaćanje ogromnih naknada. Pod pritiskom zbog drastičnog porasta cena vode, čelnici Budimpešte odlučili su čak da im je isplativije da nanovo otkupe ceo sistem vodosnabdevanja. Čitav talas rekomunalizacija nije došao sam od sebe već su ga na ulicama i referendumima izneli građani nezadovoljni cenom i kvalitetom usluge. U Boliviji je cena vode kao posledica privatizacije nametnute od Svetske banke dovela do ivice građanskog rata.

Vodosnabdevanje je (za) zajedničko dobro

Pod parolom „Voda je ljudsko pravo” 2013. godine upućeni su zahtevi Evropskoj komisiji kroz prvu uspešnu Evropsku građansku inicijativu. Nešto između peticije i referenduma, okupilo je skoro dva miliona potpisa na nivou Evropske unije. Inicijativa je pokrenuta sa zahtevima da institucije i države članice EU imaju obavezu da obezbede pravo na vodu i sanitarne uslove svim stanovnicima, da zalihe vode i upravljanje vodnim resursima ne učestvuju u tržišnoj utakmici i da usluge vodosnabdevanja budu izuzete iz liberalizacije. Na iznenađenje mnogih koji su potpisali ove zahteve, Komisija nema obavezu da ih usvoji niti zapravo sprovodi, već ih prihvata u vidu sugestije i konsultacija javnog mnjenja. Krajem 2016. godine, nakon konsolidacije novih levih snaga i političke borbe u parlamentu, Slovenija je (posle Slovačke) postala druga članica Evropske unije koja je ustavom zagarantovala svima pravo na pijaću vodu. U prihvaćenom ustavnom amandmanu navodi se da svako ima pravo na pitku vodu, da svim resursima vode upravlja država, da izvori vode nisu roba podložna tržištu nego namenjeni održivom vodosnabdevanju i domaćinstvima, a samo vodosnabdevanje mora biti neprofitna usluga. Ovim ustavnim izmenama Slovenija proaktivno pokušava da očuva svoje vodne resurse i infrastrukturu u javnom vlasništvu pre nego što za njene građane bude kasno i skupo.

Ideja da voda mora biti regulisana van tržišta, da pripada svim stanovnicima koji za njom imaju potrebu i da se o njoj mora brinuti čitava zajednica nije nova ni u svetu ni na jugoslovenskim prostorima. Kao i ostala prirodna dobra, status vode je prošao konotativni put od opštenarodne imovine i društvene svojine, preko dobra od opšteg interesa, pa do

javnog dobra, a danas se sve češće uvodi koncept zajedničkog dobra (commons). Prvi ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije kaže: „Sva rudna i druga blaga u utrobi zemlje, vode, uključujući mineralne i lekovite, izvori prirodne snage, sredstva železničkog i vazdušnog saobraćaja, pošta, telegraf, telefon i radio jesu opštenarodna imovina.”

Obezbeđivanje dovoljne količine kvalitativno ispravne pijaće vode bilo je jedan od primarnih infrastrukturnih ciljeva posleratne modernizacije u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Procene govore da je u predratnom periodu u Kraljevini Jugoslaviji samo 8% stanova imalo tekuću vodu. Do 1980. godine vodom iz javnog vodovoda opskrbljeno je 42% ukupnog stanovništva koje je do tih godina bilo u stalnom porastu. Kada se uzme ukupan broj stanova sa vodovodnim instalacijama, dolazi se do 70% ukupnog stambenog fonda iz 1984.

Ipak, niti se može niti treba nekritički vraćati u prošlost i vaditi modele iz konteksta. Samo po sebi, javno ili državno vlasništvo vode, u današnjem kontekstu može značiti korporatizaciju komunalnih usluga i neodrživu eksploataciju resursa. Sama rekomunalizacija, nacionalizacija ili remunicipalizacija nije dovoljna da garantuje imunost na sistemske probleme poput partijskog zapošljavanja. Potrebno je remodelirati način uprave ka većoj demokratičnosti i supsidijarnosti; participaciji i odgovornosti stanovnika. Potrebni su, za promenu, dugoročni planovi u interesu zajednice koji se mogu stvarati jedino u razmeni znanja, iskustava i potreba direktnih korisnika, zaposlenih u komunalnim preduzećima i struke. Svakako da je za to potreban i novi politički subjekt koji bi se izborio za odlučan zaokret od neoliberalne politike i kapitalističke logike prema prirodnim resursima. Od nivoa mesnih zajednica, preko lokalnih skupština i državnih institucija, pa sve do međunarodnih organizacija, ideja institucionalizacije i praktikovanja koncepta zajedničkog dobra polako prikuplja snagu. Ključno pitanje sada je - hoće li, pre sukoba malih razlika, ovakav radikalni pokret doživeti sinergiju koja bi mu obezbedila dugo očekivanu šansu za proboj u politički mejnstrim?

Vratimo se „većtom gradu” sa početka priče. Prošlog leta u Rimu je proglašeno vanredno stanje zbog nedostatka vode. Gradske vlasti su tu vanrednu situaciju pravdale sušom i klimatskim promenama, koje zasigurno jesu uzele svoj danak, ali izgleda da je posredi bio sasvim drugi problem. Uprkos referendumu koji je održan 2011. godine, kada su Italijani jasno rekli da snabdevanje vodom mora ostati zajedničko dobro u nadležnosti javnih službi, da se ne sme prilagođavati logici profita i tržišta, u aprilu 2016. na inicijativu vlade levog centra učinjen je korak ka privatizaciji. Zastupnički dom Italije usvojio je zakon o javnoj upravi koji razmatra koncesije vodnih usluga i iskrivljujući značenje izvornog zakona upravljanja vodom kao javnim dobrom, ovaj sektor otvara slobodnom tržištu. Vodoprivredno

preduzeće je od javnog preduzeća postalo deoničarsko društvo, čime se potpuno tržišno preorijentisalo, što je slučaj sa mnogim bivšim javnim preduzećima. Poznato je da vodovod u Rimu trpi ogromne gubitke, ali niko i ne sanja da popravi cevi i vodnu infrastrukturu. Za privatnike je to skupo i neisplativo. Profitabilnije je zatvoriti vodu Rimljanima i turistima, koji onda u velikim količinama moraju da kupuju flaširanu vodu. Bez javno dostupne pijaće vode građani ostaju na milost i nemilost privatnim kompanijama koje kontrolišu dostupnost i cenu vode i time otuđuju zajednicu od resursa potrebnog za prostu reprodukciju društva.
Izvor: glasnikokvir